

§ 83 [Vabariigi Presidendi asendamine]

Kui Vabariigi President on Riigikohtu otsusel kestvalt võimetu oma ülesandeid täitma või ei saa ta neid seaduses nimetatud juhtudel ajutiselt täita või on tema volitused enne tähtaega lõppenud, lähevad tema ülesanded ajutiselt üle Riigikogu esimehele.

Ajaks, mil Riigikogu esimees täidab Vabariigi Presidendi ülesandeid, peatuvad tema volitused Riigikogu liikmena.

Riigikogu esimehel Vabariigi Presidendi ülesannetes ei ole õigust Riigikohtu nõusolekuta välja kuulutada Riigikogu erakorralisi valimisi ega keelduda seadusi välja kuulutamast.

Kui Vabariigi President ei saa oma ametikohustusi täita üle kolme kuu järjest või kui tema volitused on enne tähtaega lõppenud, valib Riigikogu neljateistkümne päeva jooksul uue Vabariigi Presidendi vastavalt põhiseaduse §-le 79.

Autor Kristel Urke

Ajaloolised tekstid

PS 1920: § 62. Riigivanemale määrab Vabariigi Valitsus oma liigete hulgast asetäitja.

PSMS 1933: § 59 lg 5 teine lause. Kui Riigivanema amet on vaba või takistused on vältavat laadi, siis asutakse võimalikult ruttu uue Riigivanema valimisele.

PS 1937: § 46. Kui Vabariigi Presidendi ametikoht on vaba või Vabariigi President seaduses tähendatud juhtudel on takistatud oma ametikohuste täitmisel, siis täidab Vabariigi Presidendi ülesandeid Peaminister, pannes Peaministri ülesanded Vabariigi Presidendi ülesannete täitmise ajaks Peaministri asetäitjale.

Kui Vabariigi Presidendi ametikoht vabaneb enne tähtaega, siis asutakse kohe uue Vabariigi Presidendi valimisele. Kui takistused Vabariigi Presidendi ametikohuste täitmisel on seaduses tähendatud juhtudel järjest kestnud üle kuue kuu, siis võidakse Valimiskogu otsusel asuda uue Vabariigi Presidendi valimisele.

Kui sõja ajal Vabariigi Presidendi ametikoht vabaneb või takistused Vabariigi Presidendi ametikohuste täitmisel on seaduses tähendatud juhtudel järjest kestnud üle kuue kuu, siis Valimiskogu asub kohe Vabariigi Presidendi Asetäitja valimisele. Kui takistused on järjest kestnud üle ühe kuu, siis võib Valimiskogu riiklikel kaalutlustel asuda Vabariigi Presidendi Asetäitja valimisele ka enne kuut kuud.

Valimiskogusse kuuluvad: Peaminister, Sõjavägede Ülemjuhataja või Sõjavägede Juhataja, Riigivolikogu Esimees, Riiginõukogu Esimees ja Riigikohtu Esimees. Valimiskogu kutsub kokku Peaminister kas omal algatusel või vähemalt kolme Valimiskogu liikme nõudmisel, nende hulgas sõja korral Sõjavägede Ülemjuhataja. Valimiskogu tegevuse lähem kord määratakse seadusega.

Vabariigi Presidendi Asetäitja volitused algavad pühaliku töotuse andmisega Valimiskogu ees ja lõpevad uue Vabariigi Presidendi ametisse astumisega.

Vabariigi Presidendi ülesandeid täitval Peaministril ei ole õigust määrata Riigivolikogu uue koosseisu valimisi ega Riiginõukogu uue koosseisu kujundamist.

Vabariigi Presidendi Asetäitja ametisse astumisega lõpevad senise Vabariigi Presidendi volitused.

Sisukord

I. Sissejuhatus

II. Vabariigi Presidendi volituste Riigikogu esimehele ülemineamise alused

III. Riigikogu esimees Vabariigi Presidendi ülesannetes

IV. Uue Vabariigi Presidendi valimine

I. Sissejuhatus

- 1 Kui 1920. aasta põhiseadus jättis võimaluse valida riigivanema asetäitja valitsuse liikmete hulgast, siis nii 1933. aasta põhiseaduse muudatused kui ka 1937. aastal vastu võetud põhiseadus sätestasid, et riigipead asendab peaminister.
- 2 PS § 83 sätestab VP asendamise korra. Põhiseadus näeb ette, et kui VP-l ei ole teatud perioodil võimalik oma ülesandeid täita, lähevad VP volitused üle Riigikogu esimehele. Põhiseaduse Assambleel arutati erinevaid võimalusi VP asendamiseks – asepresident, peaminister, Riigikogu esimees.¹ Tõsisemalt kaaluti peaministri ja Riigikogu esimehe variante. Riigikogu esimees valiti VP asendajaks mitmel põhjusel. Esiteks leiti, et peaministri ametikohta ei oleks võimalik VP ametikohaga ühitada, mistõttu peaks peaminister oma ametikohast loobuma ja see võib tekitada ebastabiilsust. Teiseks omab peaminister suuremat võimu kui VP, mistõttu toimuks peaministri poolt VP asendamise korral peaministri degradeerimine.² Kolmandaks leiti, et peaminister on erinevalt Riigikogu esimehest poliitiline figuur. Põhiseaduse Assambleel leiti, et Riigikogu esimees võiks tulevikus olla akadeemiline ja konsensuslik figuur, mistõttu läheksid tema sisulised omadused paremini kokku VP omadustega.³ Kuigi Riigikogu esimehest ei ole praeguseks kujunenud apoliitilist figuuri, on PS § 83 järgne VP asendamise kord, võrreldes esimese iseseisvusperioodiga, kus VP asendamine läks täitevvõimu (peaministri) kätte, vastav parlamentaarsele riigikorraldusele.
- 3 Teiste Euroopa riikide põhiseadused reguleerivad riigipea asendamist erinevalt. Riigipea asendamise õigus on antud kas sarnaselt Eestis varem kehtinud põhiseadustega peaministrile⁴, sarnaselt praegu kehtiva põhiseadusega parlamendi esimehele⁵ või ka spetsiaalselt riigipea asendamiseks kokku kutsutud kogule.⁶

II. Vabariigi Presidendi volituste Riigikogu esimehele ülemineamise alused

- 4 PS § 83 lg 1 sätestab alused, mil VP ülesanded lähevad ajutiselt üle Riigikogu esimehele. Nendeks on olukorrad, kus VP:
  - a) on Riigikohtu otsusel kestvalt võimetu oma ülesandeid täitma; või
  - b) ei saa oma ülesandeid seaduses nimetatud juhtudel ajutiselt täita; või
  - c) volitused on enne tähtaega lõppenud.

1 V. Peep (toim.). Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Tallinn: Juura 1997, lk 149.

2 Samas, lk 795–796.

3 Samas, lk 796.

4 Soome Vabariigi põhiseadus (Suomen perustuslaki), § 59; Austria Vabariigi põhiseadus (*Österreichische Bundesverfassung*), art 64 lg 1 esimene lause (föderaalkantsler).

5 Läti Vabariigi põhiseadus (Latvijas Republikas Satversme), art 51; Saksamaa Liitvabariigi põhiseadus (*Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*), § 57 (Bundesrat'i esimees).

6 Austria Vabariigi põhiseadus (*Österreichische Bundesverfassung*), art 64 – kui president ei saa oma ülesandeid täita pikemat aega, moodustatakse presidendi ülesannete täitmiseks spetsiaalne kolleegium; Iirimaa põhiseadus (*Constitution of Ireland*), art 14; Islandi Vabariigi põhiseadus (*Stjórnarskrá lýðveldisins Íslands*), art 8.

- 5 VP kestev võimetus oma ülesandeid täita on VP tervisest tulenev ilmne võimetus täita oma ülesandeid (VPTKS § 11 lg 1). Kestev võimetus erineb VP ajutisest võimetusest oma ülesandeid täita (vrld VPTKS § 5). Kestva võimetus ilmlemisel esitab õiguskantsler Riigikohtule põhjendatud taotluse tunnista VP kestvalt võimetuks täitma oma ülesandeid (VPTKS § 11 lg 2). VP volitused peatuvad Riigikohtu otsuse jõustumisel ja Riigikogu esimees täidab ajutiselt VP ülesandeid kuni järgmise VP ametisse astumiseni (VPTKS § 11 lg 5). Riigikohus toimib sellises olukorras kui põhiseaduskohus ja täidab neutraalse arbiteri ülesandeid, et tagada objektiivsus ja põhjendatus ning vältida võimalikku poliitilise võitluse kuritarvitust.
- 6 Seaduses nimetatud juhud, mil VP ei saa oma ülesandeid ajutiselt täita, on VPTKS-i järgi VP ajutine võimetus oma ülesandeid täita (VPTKS § 5) ja VP volituste peatumine VP kriminaalvastutusele võtmisel (VPTKS § 6). VP võib olla ajutiselt võimetu oma ülesandeid täitma kas haiguse tõttu või muul põhjusel. Sellisel juhul peab VP tegema Riigikogu esimehele kirjaliku avalduse, milles nimetab ajutise võimetus põhjuse (VPTKS § 5 lg 1). Kui VP on võimetu nimetatud avaldust esitama või tema asukoht on üle 48 tunni teadmata, teeb avalduse õiguskantsler (VPTKS § 5 lg 2). VP volitused lähevad Riigikogu esimehele üle VP või õiguskantsleri avalduse saamisest (VPTKS § 5 lg 3). VP volituste peatumise kohta seoses VP kriminaalvastutusele võtmisega vt PS § 85 kommentaari.
- 7 VP volitused lõpevad enne tähtaega, kui ta astub ametist tagasi, sureb või jõustub teda süüdi mõistev kohtuotsus (VPTKS § 9). VP volituste ennetähtaegse lõppemise kohta vt täpsemalt PS § 82 kommentaari.

III. Riigikogu esimees Vabariigi Presidendi ülesannetes

- 8 PS § 83 lg 2 sätestab, et ajaks, mil Riigikogu esimees täidab VP ülesandeid, peatuvad tema volitused Riigikogu liikmena. VPTKS § 12 lg 2 täpsustab, et kui Riigikogu esimees täidab VP ülesandeid ja tema volitused Riigikogu liikmena lõpevad seoses uue Riigikogu valimisega, täidab ta VP ülesandeid uue Riigikogu esimehe valimiseni.
- 9 Ajaks, mil Riigikogu esimees täidab VP ülesandeid, peatuvad tema volitused Riigikogu esimehena ning Riigikogu esimehe ülesandeid täidab Riigikogu aseesimees (RKKTS § 15 lg 1). Juhul kui Riigikogu esimehel ei ole haiguse või muu takistuse tõttu võimalik ajutiselt VP ülesandeid täita, täidab VP ülesandeid Riigikogu esimehe ülesandeid täitev Riigikogu aseesimees (RKKTS § 15 lg 2).
- 10 PS § 83 lg 3 järgi ei ole Riigikogu esimehel VP ülesannetes õigust Riigikohtu nõusolekuta välja kuulutada Riigikogu erakorralisi valimisi ega keelduda seadusi välja kuulutamast. Nõusoleku saamiseks esitab Riigikogu esimees Riigikohtule põhjendatud kirjaliku avalduse ning Riigikohus otsustab nõusoleku andmise põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse seaduses sätestatud korras (VPTKS § 12 lg-d 3–4). Ka siin tegutseb Riigikohus sõltumatu põhiseaduskohtuna, et tagada objektiivsus ja põhjendatus seaduste välja kuulutamata jätmisel ning kindlustada, et VP asendamise olukorras ei kuritarvitata seaduste välja kuulutamata jätmise või Riigikogu erakorraliste valimiste väljakuulutamise õigust.

IV. Uue Vabariigi Presidendi valimine

- 11 PS § 83 lg 4 sätestab, et kui VP ei saa oma ametikohustusi täita üle kolme kuu järjest või kui tema volitused on enne tähtaega lõppenud, valib Riigikogu 14 päeva jooksul uue VP vastavalt PS §-le 79. Tegemist on põhjendamatult lühikese tähtajaga, arvestades PS § 79 järgset VP valimise korra loogikat, mis eeldab VP Riigikogus valimiseks konsensus-

kandidaadi leidmist. Pole mõjuvaid kaalutlusi, mis põhjendaksid niivõrd lühikest tähtaega. Muu hulgas ei halva ajutine piiratud (täitev)võimuga riigipea puudumine riigi toimimist, seda eriti olukorras, kus VP asendamiskord on põhiseaduses sätestatud. Võib eeldada, et praktikas on 14-päevase tähtaja järgimine väga keeruline ning seetõttu võiks kaaluda tähtaja pikendamist 30 päevale.

- 12 Kommenteeritav säte näeb ette, et VP asendamine Riigikogu esimehe poolt ei saa kesta määratlemata aja. Kui VP ajutine võimetus oma ülesandeid täita PS § 83 lg 1 mõttes on kestnud järjest üle kolme kuu, tuleb korraldada VP erakorraline valimine. Põhiseadus ei täpsusta, kes fikseerib kolme kuu möödumise tähtaja ja ajutise võimetus kestmise. Samuti ei sätesta VPVS § 3 lg 2 erakorralise valimise korraldamise alusena VP võimetus täita ajutiselt kolm kuud oma ülesandeid. Seetõttu on vaieldav, kas juhul, kui VP ajutine võimetus on kestnud järjest kolm kuud, tuleb esiteks tunnistada president VPTKS § 11 järgi kehtvalt võimetuks oma ülesandeid täitma ning järgida siis VPVS § 3 lg 2 punktis 2 sätestatud erakorraliste valimiste reegleid. Või teeb kolme kuu möödumisel VP ajutise võimetus kohta avalduse saamisest (VPTKS § 5 lg 3) Riigikogu esimees VP ülesannetes Riigikogu aseesimehele Riigikogu esimehe ülesannetes (RKKTS § 15 lg 1) vastavalt VPVS §-le 14 ettepaneku kutsuda VP valimiseks kokku Riigikogu erakorraline istungjärg või Riigikogu täiendav istung. Kuna VPTKS ei seo VP kehtvat võimetus oma ülesandeid täita kolme kuu möödumisega ajutise võimetus algusest, oleks õigem järgida eelkirjeldatud teist varianti ehk olukorda, kus VP ülesandeid täitev Riigikogu esimees teeb kolme kuu möödumisel ettepaneku kutsuda VP valimiseks kokku Riigikogu. PS § 83 lg 4 ei kohaldu, kui VP on enne kolme kuu möödumist naasnud oma ülesannete täitmisele ning võimetus on hiljem uuesti tekkinud, sest sellisel juhul ei ole täidetud võimetus järjest kestmise nõue.
- 13 Erakorraline valimine tuleb korraldada ka juhul, kui VP asendamise põhjus on VP volituste ennetähtaegne lõppemine PS § 82 punktide 1–3 alusel või VP kestev võimetus oma ülesandeid täita PS § 83 lg 1 mõttes (VPVS § 3 lg 2 punktid 1 ja 2).